

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

DEVELOPMENT OF SPEECH SKILLS IN FUTURE PHILOLOGY TEACHERS THROUGH THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE

У пропонованій статті розглядаються можливості компетентнісного підходу (зокрема, формування соціальної компетентності) у процесі застосування методичних умінь у навчанні української та польської мов. Підкреслено, що соціальна компетентність спирається на забезпечення фізичного і психічного здоров'я як ресурсу для себе та навколишнього світу людей. У статті звертається увага, що для ефективної взаємодії в суспільстві варто брати до уваги можливості суспільної поведінки кожного індивіда, аналізувати ключові поняття, що спираються на взаємодію в суспільстві та ін. На прикладі соціальної компетентності у статті розглядається підґрунтя компетентнісного підходу до навчання у процесі професійного формування вчителів-словесників. Наголошується, що для фахового зростання необхідним є врахування соціальних факторів у щоденному житті, майбутньому вчителю української та польської мов варто навчитися правильно формулювати свої переконання, вміння самовиражатися, спираючись на сформовані вміння та навички. Студенти-філологи мають навчитися пов'язати свої переконання з поглядами інших особистостей, відтворити своє бачення сучасного суспільства, уміння планувати соціальні й економічні можливості майбутніх учнів у суспільній діяльності. Проблема становлення комунікативної та соціальної компетентностей у здобувачів освіти розглядалася в багатьох дослідженнях, виконаних з урахуванням використання нових освітніх технологій. Важливе значення має практичне засвоєння здобувачами освіти основних положень методичних дисциплін. Збагачення майбутніх фахівців глибоким соціальним досвідом, усвідомлення свого місця в суспільстві спрямоване на професійний ріст учителів української та польської мов. Підкреслюється, що необхідним і соціально важливим бачиться аналіз та запровадження концептуальних освітніх положень, пов'язаних із розкриттям соціальної компетентності. Пропоновані у статті матеріали можна використати у процесі оволодіння методикою навчання української та польської мов, під час викладання інших педагогічних та філологічних дисциплін, що спираються на формування комунікативної та соціальної компетентностей.

Ключові слова: методика навчання української мови, методика навчання польської

мови, мовленнєва діяльність, соціальна компетентність, комунікативна компетентність.

This article examines the possibilities of a competency-based approach (in particular, the formation of social competence) in the process of developing methodological skills in teaching Ukrainian and Polish. It emphasises that social competence is based on ensuring physical and mental health as a resource for oneself and the surrounding world of people. The article draws attention to the fact that for effective interaction in society, it is necessary to take into account the possibilities of social behaviour of each individual, analyse key concepts based on interaction in society, etc. Using the example of social competence, the article examines the basis of the competence-based approach to teaching in the process of professional training of language teachers. It is emphasised that for professional growth, it is necessary to take social factors into account in everyday life. Future teachers of Ukrainian and Polish should learn to formulate their beliefs correctly and be able to express themselves based on their established skills and abilities. Philology students must learn to relate their beliefs to the views of other individuals, recreate their vision of modern society, and be able to plan the social and economic opportunities of future students in public activities. The problem of developing communicative and social competences in students has been addressed in many studies conducted with the use of new educational technologies. The practical assimilation of the main provisions of methodological disciplines by students is of great importance. Enriching future specialists with deep social experience and awareness of their place in society is aimed at the professional growth of teachers of the Ukrainian and Polish languages. It is emphasised that the analysis and implementation of conceptual educational provisions related to the development of social competence is considered necessary and socially important. The materials presented in this article can be used in the process of mastering the methodology of teaching Ukrainian and Polish languages, as well as in teaching other pedagogical and philological disciplines based on the formation of communicative and social competences.

Key words: methodology of teaching Ukrainian, methodology of teaching Polish, speech activity, social competence, communicative competence.

УДК 37.04:162.1:161.2
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/90.28>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Шевцова Л.С.,
orcid.org/0000-0002-6343-782X
канд. пед. наук,
доцент кафедри слов'янської
і германської філології та перекладу
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Валенкевич О.В.,
orcid.org/0000-0002-9583-6024
аспірант кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Під впливом суспільних змін система освіти України останнім часом значно вдосконалюється, що простежується в різних її аспектах. Студенти-філологи під час вивчення методичних дисциплін зосереджують увагу на формуванні компетентностей, важливих для фахової майстерності. Ряд важливих державних

документів, зокрема Рекомендація Європарламенту «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006 р.), зазначає, що навчальний процес стає важливим за умови врахування обізнаності й реалізації у сфері соціального життя, завдяки вмінню творчо взаємодіяти з іншими. Також слід узяти до уваги, що соціальна компетентність враховує забезпечення фізичної та психічної активності як основи для

свого функціонування та соціальної самореалізації. З метою ефективної соціальної адаптації варто враховувати можливості реалізації кожного, бачити основні положення, пов'язані з суспільною діяльністю тощо [12]. Майбутні вчителі-словесники повинні враховувати соціальну взаємодію, що бачиться не тільки як основна складова фахового зростання, чому сприяє кваліфікована мовленнєва взаємодія. Саме тому аналіз соціальної компетентності, формування мовленнєвих умінь та навичок здобувачів освіти у процесі оволодіння методичними основами польської та української мов бачиться практично важливим напрямком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення соціальної компетентності піднімалось у багатьох наукових працях. Компетентнісний підхід до організації навчального процесу розглядали К. Баханов, Н. Бібік [1], Й. Брофі [15], Ю. Галатюк, І. Зязюн, О. Іваницький, Н. Побірченко [9], О. Пінчук, О. Пометун [10], Ю. Рибалко [13], М. Степаненко та інші вчені.

Сама ж соціальна компетентність досить давно розглядається науковцями. Окремі її питання аналізували О. Литвишко, О. Московчук (на прикладі діяльності дітей дошкільного віку), В. Власенко, Н. Даценко, Г. Коберник, О. Литовченко [6], В. Шахрай (соціальна діяльність учнів загальноосвітніх шкіл), С. Архипова, Л. Смерчак (соціальна робота з дітьми з психічними вадами). Інтелектуальну діяльність на основі соціальної взаємодії розглядали О. Гриненко [3], Л. Калініна [5], С. Харченко, Ю. Черножук та інші вчені. Соціальну компетентність здобувачів вищої освіти під час фахової підготовки вивчали Н. Бобрич, Н. Глебова [2], О. Грибанова, Т. Заїка [4], Я. Лукацька [7], О. Субіна, І. Шпичка та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно зосередити увагу на питанні створення та аналізу концепцій методичної освіти, виникнення напрямків фахової підготовки, які б спрямовували діяльність студентів на формування різних компетентностей. Слід звернути увагу на формування соціальної компетентності у процесі професійного зростання майбутнього вчителя-словесника. Оскільки методика навчання української та польської мов є важливим предметом фахової підготовки, виникає необхідність звернути увагу на ряд компетентностей, доцільних у майбутній роботі. Наявні методичні дослідження ще неповною мірою розкривають зв'язок мовленнєвої діяльності з формуванням ключових компетентностей, серед них соціальної. У методиці навчання української та польської мов слід зацентувати мовленнєву складову у формуванні соціальної компетентності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Важливим є врахування соціальних факторів у щоденному житті, студенту як

майбутньому вчителю слід уміти передавати свої думки, самовиражатися, використовувати набуті знання та здібності. **Мета статті** – вказати на важливість врахування соціальної компетентності засобами мовлення у студентів-філологів під час оволодіння методикою навчання польської та української мов, розставити акценти в такій діяльності.

Реалізація визначеної мети можлива за умови розв'язку таких **завдань**: вказати на ключові питання соціального аспекту; визначити можливості виникнення соціальної компетентності, основи мовленнєвої діяльності здобувачів освіти під час оволодіння методикою навчання української та польської мов; зацентувати увагу на окремих аспектах компетентнісного підходу в методичних питаннях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації завдань дослідження використано теоретичний аналіз та узагальнення наукових джерел; виконання практичних завдань; розв'язання проблемних ситуацій; дослідне навчання; аналіз даних для опрацювання одержаних результатів.

Базові поняття соціальної компетентності. Здобувачі освіти повинні вміти пов'язати свої погляди на навколишній світ з думками інших, знати основні точки зору в сучасному суспільстві, бачити та аналізувати соціально важливі, економічні суспільні чинники. Формування соціальних поглядів допоможе учням, з якими доведеться працювати майбутнім учителям-філологам, виражати життєві погляди, обрати для себе професію, набути необхідних умінь та навичок. Відтак розвиток мовленнєвої діяльності та заняття з української та польської мов має першорядне значення.

З точки зору педагогічної діяльності соціальна компетентність розглядається як перелік визначених якостей, запитів, можливостей, мотивації, емоцій особистості, її теоретичних та практичних основ соціального усвідомлення, розвиненого мовлення, міжособистісного спілкування [5]. У самому формулюванні звертається увага на мовленнєву діяльність на основі соціальної взаємодії. Мовленнєва діяльність здобувачів освіти відбувається тільки на основі їх зацікавлення у визначенні та розгляді соціально важливих тем.

За іншими твердженнями, соціальна компетентність – це здатність людини вибудовувати стратегії поведінки, взаємодії з іншими, способи досягнення мети, розуміння суті подій, передбачення наслідків діяльності.

Для успішної соціальної взаємодії в колективі слід розуміти особливості поведінки майбутніх учнів, усвідомлювати основні поняття, пов'язані з взаємодією в суспільстві та под. На прикладі соціальної компетентності простежуються основні властивості компетентнісного фахового зростання майбутніх учителів-словесників.

Структура соціальної компетентності, на думку О. Литовченко, складається з компонентів: 1) когнітивного (розуміння того, як потрібно ефективно діяти під час окремої ситуації); 2) емотивно-ціннісного (спроможність об'єктивно бачити та аналізувати емотивні прояви інших); 3) практично-діяльнісного (усвідомлення індивіда як частини у взаємозв'язку з іншими людьми, вміння використовувати соціальні навички та вміння) [7].

Формування у студентів соціальної компетентності визначає такі вміння та навички: 1) бачити соціальні суспільні основи, планувати взаємодію з іншими; 2) ефективно співпрацювати з різними людьми у групі та мікрогрупі; 3) усвідомлювати необхідність прийнятого рішення; 4) разом з іншими планувати мету діяльності, 5) проєктувати та здійснювати соціальні проєкти та ін.

Серед методичних умов використання студентами у процесі навчання соціальної компетентності варто назвати: встановлення рівноправних взаємовідносин у групі, виникнення емоційно узгодженого кола стосунків, формування в кожного особливості самоствердитися у важливих для нього видах діяльності, застосування різних форм активної діяльності (рольові ігри, створення соціальних ситуаційних завдань, групова діяльність і в парах, проєктні технології тощо), соціально-пізнавальна активність студентів, продумування дій у конфліктних ситуаціях і под. Важливу роль у такому процесі має спілкування, що формує можливість говорити, доносити до адресата свою точку зору.

Формування соціальної компетентності засобами мовлення. Виконання таких соціально важливих завдань можливе за допомогою мовлення, яке повинне відповідати таким критеріям: лаконічність, грамотність, усвідомленість, логічність, послідовність та ін.

Розвиток мовлення особистості розглядається в роботах І. Білодіда, В. Ващенко, А. Коваль, Л. Паламар, В. Сухомлинського, Є. Чак та багатьох інших науковців. Психологічне підґрунтя мовленнєвої діяльності розглядалося Б. Баєвим, Л. Виготським, Г. Костюком, І. Синицею та іншими вченими. Розвиток мовлення у процесі формування особистості учнів розглядали О. Біляєв, М. Вашуленко, В. Мельничайко, М. Стельмахович та інші видатні українські науковці.

Питаннями аналізу українського мовлення на заняттях з української мови займалися Н. Бабич, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Єрмоленко, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, Л. Мацько, С. Омельчук, Н. Пашківська, М. Пентиліук, Л. Попова [11], П. Селігей [14], І. Хом'як та багато інших учених. В опануванні польською мовою до цього питання зверталися Г. Коморовська, Й. Русецьки, О. Думич, Р. Манько, Н. Лазірко та інші.

Формування соціальної компетентності засобами мовленнєвої діяльності спирається на комплекс психолого-педагогічних важливих умінь та

навичок: критичного осмислення подій; уміння логічно доводити думки до адресата; розвиток креативності, ініціативи; можливість досконало керувати почуттями, бачити ризики, вирішувати проблеми; формування ефективного співробітництва з іншими людьми тощо. Вказані вище можливості соціальної компетентності спираються на мовленнєву діяльність, визначають її напрямки.

Наведені соціальні вміння та навички реалізуються за допомогою власне мовленнєвих умінь та навичок: визначення особливостей використання мовних одиниць; аналіз мовних одиниць з погляду стиля мовлення; добір та використання слів, словосполучень і речень відповідно до правил граматики, орфографії та пунктуації; аналіз конкретної мовленнєвої ситуації; виникнення висловлювання з тематично визначеного погляду; аналіз необхідних та доцільних фактів, подій, повідомлень; висвітлення теми та основної думки тексту; подання матеріалу логічно та структуровано; досконале користування мовними засобами для створення висловлювання; написання тексту в необхідному стилі з урахуванням ситуації спілкування; врахування особливостей літературного мовлення; вирішення на заняттях з методики української та польської мов складних мовленнєвих ситуацій; удосконалення й аналіз текстів та ін.

Здійснення мовленнєвої роботи важко уявити без активізації пошукової діяльності в навчанні, без застосування майбутнім педагогом інноваційного підходу. До таких активізувальних методів та прийомів мовленнєвої діяльності слід віднести евристику, «Сенкан», «Акваріум», діаграму Венна, метод мікрофону та ряд інших. Наведені форми роботи, інноваційні методи та прийоми на основі дослідного навчання передбачають використання текстів та питань соціального характеру, визначають розвиток студентів, напрямки мовленнєвої діяльності. Такий підхід до роботи у процесі оволодіння методиками навчання української та польської мов передбачає врахування особливостей соціальної компетентності, готовності до співпраці, вироблення чесності, впевненості. Студентам необхідно пізнавати соціально-культурну галузь, мультикультурне середовище, плюралізм думок.

Отже, аналіз проблеми переконує в необхідності компетентнісного підходу, оскільки освітніми програмами для учнів та студентів передбачається формування активного громадянина суспільства, здатного вільно володіти всіма видами мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, аудіювання, письмо), переконливо висловлювати власну позицію, знати основні суспільні тренди. Звичайно, перспективним залишається розширення кола наукових питань, постійне оновлення співпраці університетів із школами, регулярне проведення шкільної практики, яка надає можливості реалізувати сказане вище.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз проведеного дослідження переконує, що використання компетентнісного підходу до навчання буде корисним та перспективним. Розв'язати проблему його широкого застосування на основі активізації мовленнєвої діяльності допоможе врахування таких рекомендацій:

1) проводити фахову підготовку майбутніх учителів-філологів з активним їх залученням до навчального процесу, давати інтерактивні завдання з глибоким аналізом соціальних проблем, піднімати порушені соціальні питання під час вивчення інших навчальних дисциплін;

2) працювати над створенням методичних розробок, проводити аналіз уроків на предмет використання соціальної та інших компетентностей, звертати особливу увагу на учнів різних вікових категорій, створювати завдання соціального характеру на основі шкільної програми;

3) реалізовувати створені методичні надбання (уроки, завдання, позакласні заходи тощо) із спрямуванням на формування в учнів соціальної та інших компетентностей, мовленнєвої діяльності під час виробничої (педагогічної) практики, у подальшій практичній діяльності;

4) розробляти для учнів різного віку мовленнєві завдання на соціальну тематику, що можливо через створення відповідної системи завдань, осучаснення навчально-наочних матеріалів, застосування електронних засобів і технологій для розвитку мовленнєвих умінь та навичок. Такий підхід можливий при створенні мультимедійних презентацій навчального матеріалу, активній комунікації з учнями, завдяки активізувальній діяльності, творчості;

5) під час підвищення кваліфікації учителів української та польської мов пропагувати використання створених завдань мовленнєвого характеру, спрямованих на формування компетентнісного підходу.

Перспективи наступних досліджень. Виникнення соціальної компетентності впливає на суспільне та власне оцінювання творчого вираження ідей, створення досвіду та емоційного стану в різних видах мовленнєвої діяльності, чому сприяє активне використання ситуаційних завдань, розвиток мовлення майбутніх учителів-словесників. У процесі формування соціальної компетентності слід враховувати ряд умінь та навичок: орієнтуватись у видах комунікації, вміти доносити свою думку про події в суспільстві та творчо її подавати; знаходити, аналізувати та доносити інформацію про суспільні події в навколишньому середовищі. Нові тренди української освіти вимагають від викладача відшукування нових підходів до подання знань, що є необхідним у шкільних умовах. Аналіз формування соціальної компетентності на основі мовленнєвого підходу в процесі

оволодіння методикою навчання української та польської мов наштовхує на необхідність інноваційної освітньої діяльності, основаної та творчому підході, інтерактивних видах, активній підтримці, на широкому вивченні соціальних можливостей. Указані напрямки роботи повинні вдосконалити методику навчання української та польської мов, спиратися на компетентнісний підхід до навчання, формувати компетентності, серед ключових з них варто назвати соціальну. Саме тому звернення до активізації мовленнєвої діяльності вважаємо першочерговим завданням. *Перспективним* шляхом наступних досліджень буде дослідження формування окремих компетентностей у навчальному процесі, вдосконалення програми з методики навчання української та польської мов з погляду шляхів і завдань формування ключових компетентностей, формування відповідного методичного забезпечення, презентацій, відео, орієнтованих на компетентнісний підхід у навчанні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Освіта України*. 2013. Вип. 15. С. 4–7.
2. Глебова Н. І. Соціальна компетентність: соціологічні аспекти дослідження чинників успішної колективної професійної діяльності. *Вісник НТУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Вип. 33/34. С. 101–106. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2017.1/2\(33/34\).152551](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2017.1/2(33/34).152551)
3. Гриненко О. М., Скорописова Л. І. Соціальна компетентність як складова успішної життєдіяльності особистості : навч. посіб. Слов'янськ, 2024. 49 с.
4. Заїка Т. Компетентнісний підхід у культурно-філософському контексті: особливості термінологічних визначень. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2020. Вип. 62. С. 193–204. DOI: 10.26565/2226-0994-2020-62-21-1
5. Калініна Л., Рябуха І. Соціальна компетентність як феномен і об'єкт розвитку. *Педагогічний журнал*. 2015. Вип. 3. С. 48–64.
6. Литовченко О. В. Теоретико-методичні основи соціального становлення учнів 8-11 класів у комплексних позашкільних навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2021. 544 с.
7. Лукацька Я. С. Аналіз поняття «соціальна компетентність особистості» в українських та зарубіжних наукових працях. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 1 (21). С. 49–53. DOI: 10.32342/2-4115-2021-1-21-6522
8. Овчарук О. В. Характеристика освіти для демократичного громадянства: європейський контекст. *Постметодика*. 2013. № 3. URL: <http://www.lib.iitta.gov.ua/1103/?refresh>. (дата звернення: 18.12. 2025).
9. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. Вип. 3 (152). С. 24–31.
10. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід*

у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 66–72.

11. Попова Л. Класифікація засобів компетентісно орієнтованого навчання української мови. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 3(326). С. 164–173. DOI: 10.12958/2227-2844-2019-3 (3 26)-164-173

12. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_9_75#Text (дата звернення: 18.12. 2025).

13. Рибалко Ю. В. Компетентісний підхід у науково-педагогічній літературі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 35. С. 385–394. DOI: 10.31812/educdim.v35i0.3563

14. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання: метод. посіб. Київ : Києво-Могилянська акад., 2012. 118 с.

15. Brophy J. *Motivating students to learn*. 3rd ed. 2010. New York: Routledge. 432 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781410610218>

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025